

НИКОЛА ДОБРОВИЋ И УМЕТНИЧКЕ ПОРОДИЦЕ У СРБИЈИ

ВЛАДАНА ПУТНИК ПРИЦА*

С а ж е т а к. – Уметничке породице су кроз историју представљале драгоцене рад- садник талената, утицаја и идеја, те је њихова позиција на целокупној уметничкој сцени често била од пресудног значаја за њен развој. То се нарочито може уочити у српској умет- ности, где уметничке породице неретко заузимају истакнуто место. Међу бројним примери- ма уметничких породица посебан утицај на сферу архитектуре и сликарства извршили су браћа Петар и Никола Добровић. Никола Добровић сврстава се међу најистакнутије ствара- оце српске и југословенске архитектуре. Међутим, његов стваралачки сензибилитет прожет је односом са његовим старијим братом, сликаром Петром Добровићем, који се исто тако сматра једном од најзначајнијих личности у српској уметности. Утицај који је старији брат извршио на млађег био је од пресудног значаја за животни и професионални пут Николе Добровића. Степен њихове кохезије и друштвеног утицаја представља редак и специфичан феномен у српској и југословенској култури. Осим што су били део истог уметничког кру- га и чак излагали заједно, одређене теме су им биле заједничке, попут Медитерана. Стога ће уметничка породица Добровић у овом раду послужити као студија случаја међусобног подстицања уметника блиских породичних веза у ширем контексту уметничких породица у Србији. Такође ће се посветити пажња анализи односа између Николе Добровића и других уметничких породица како би се утврдио степен међусобног утицаја и подстицаја.

Кључне речи: Никола Добровић, Петар Добровић, уметничке породице, архитектура

I. УВОД

Уметничке породице заузимају изузетно важну улогу на ликовној и архитектонској сцени Србије. По својој структури и односу између породичних чланова оне се деле на две генерације уметника, браћу и сестре уметнике, брачне парове и вишечлане вишегенерацијске уметничке

* Виши научни сарадник, Универзитет у Београду – Филозофски факултет, Одељење за историју уметности, vladana.putnik@f.bg.ac.rs

породице.¹ Истраживање и класификација уметничких породица у Србији представља једну у извесној мери нову и недовољно истражену тему у домаћој историографији. Иако драгоцене за целокупан развој српске уметничке сцене, уметничке породице су најчешће посматране и анализиране кроз живот и стваралаштво појединачних чланова. Ипак, детаљније истраживање односа унутар чланова уметничке породице, као и релације са другим породицама пружају свеж и слојевит увид у међусобне утицаје и подстицаје. Управо из тог разлога се истраживање породице Добровић и њиховог односа према другим уметничким породицама показало као плодотворно за стицање целовитијег увида у улогу Николе Добровића приликом формирања комплексне уметничке и архитектонске сцене XX века.

II. УМЕТНИЧКА ПОРОДИЦА ДОБРОВИЋ

Посебно место у кругу југословенске уметничке и интелектуалне елите заузимали су браћа Петар (1890–1942) и Никола Добровић (1897–1967).² Старији брат, Петар Добровић, био је једна од најзначајнијих личности српског сликарства, док је млађи брат, Никола Добровић, подједнако био важан за архитектуру двадесетог века у Југославији. Обојица су се активно бавили не само уметничким, већ и интелектуалним радом. Док је Петар с подједнаким занимањем пратио светску сликарску, вајарску и архитектонску сцену, Никола се у већој мери окренуо теоријском раду, те је његова библиографија временом добијала на обиљу и значају.³

Смрт двојице браће Ђорђа и Стевана у Првом светском рату утицаће да два преживела брата, Петар и Никола Добровић, формирају чврсту везу.⁴ Поставља се питање каква би уметничка породица Добровић била да су сва браћа преживела рат. И Никола Добровић је о томе размишљао: „Никад се у животу нисам толико уживљавао у успомене, у ту чудну феноменологију, у једној породици, кад не знаш који је од браће био најспособнији. Можда је најспособнијег од нас покосила смрт већ давно.“⁵ Ипак, утицај старијег брата на Николу Добровића био је изузетно значајан, а може се рећи чак и да је био пресудан.⁶ Добровић је у свом дневнику у више наврата истицао колико је старији брат интелектуално и образовно

¹ Владана Путник Прица, Александар Кадијевић, „Табаковићи и породице архитеката у Србији“, у: Владимир Симић, Лидија Мереник и Александар Кадијевић (ур.), *Иван и Ђорђе Табаковић. Градншељи српске културе XX века*, Матица српска, Нови Сад 2018, стр. 199–208.

² Marija Milinković, *Nikola Dobrović – The Shifting Modes of Critical Practice in Architecture*, The Architecture Observer, University of Belgrade – Faculty of Architecture, Montreal, Amsterdam, Belgrade 2022, стр. 33.

³ Петар Добровић пише и о Огисту Переу и Ле Корбизјеу. Видети: АСАНУ, 14758/III-122, Олга Добровић, *Документација о стваралаштву Пејра Добровића*, Галерија Матице српске, Нови Сад 1998, стр. 44, 64.

⁴ Ljiljana Blagojević, *Itinerari: Moderna i Mediteran: tragovima arhitekata Nikole Dobrovića i Milana Zlokovića*, Službeni glasnik, Univerzitet u Beogradu – Arhitektonski fakultet, Beograd 2015, стр. 43; Марта Вукотић Лазар, „Никола Добровић (12. фебруар 1897 – 11. јануар 1967)“, у: Марта Вукотић Лазар, Бојан Ковачевић, *Никола Добровић од засјавама модерних уокрејша*, Српска академија наука и уметности, Београд 2022, стр. 33.

⁵ Ljiljana Blagojević, *Itinerari: Moderna i Mediteran: tragovima arhitekata Nikole Dobrovića i Milana Zlokovića*, стр. 43.

⁶ Марта Вукотић Лазар, *Архитектура Никола Добровић: животи, дело и доба коме је припадао*, Филозофски факултет у Приштини с привременим седиштем у Косовској Митровици, Косовска Митровица 2018, стр. 29; Марта Вукотић Лазар, „Никола Добровић (12. фебруар 1897 – 11. јануар 1967)“, стр. 28.

утицао на њега.⁷ Познато је да се он увек дивио старијем брату и много се може сазнати о њиховом односу на основу сачуване обимне преписке која је трајала током периода њиховог паралелног и међусобно подстицаног стваралаштва, између 1914. и 1942. године.⁸ Петар Добровић био је веома ангажован око професионалног развоја млађег брата, сматрајући да ће му „стићи у помоћ у формирању наше савремене средине“.⁹ У једном писму из 1927. године Петар пише Николи да је очаран његовим новим композицијама, што указује на сродан уметнички сензибилитет.¹⁰ Два брата су у периоду од 1925. до 1932. године заједно излагали на изложбама, често уз вајара Ристу Стијовића (1894–1974) (слика 1).¹¹ Заједничке изложбе одржали су у Љубљани (1925), Новом Саду (1927. и 1929), Сомбору и Загребу (1928), Београду (1930), Хагу, Ротердаму и Амстердаму (1931) и Прагу (1932) и том приликом су упознали плејаду значајних архитеката, попут Герита Ритвелда (Gerrit Rietveld, 1888–1964), Јакобуса Јоханеса Питера Оуда (Jacobus Johannes Pieter Oud, 1890–1963) и Хендрика Петруса Берлагеа (Hendrik Petrus Berlage, 1856–1934).¹²

Браћа Добровић су чак 1938. године заједно купили земљиште на Лопуду.¹³ Обојица су „градили“ медитерански пејзаж и црпели инспирацију из њега. У својим интелектуалним прегнућима и стваралачком процесу, оба брата су током боравка на Јадрану на себи својствен начин суптилно критиковали снажан утицај цркве на дубровачко друштво.¹⁴ Крајем четврте деценије постали су све ближи на пољу друштвене ангажованости уметности и социјалних питања, што је нарочито било изражено кроз активност Петра Добровића у часопису „Данас“. Ипак, ниједан од браће није стављао у први план политичку димензију у својим радовима.¹⁵ И на пољу педагошког рада оба брата су дала свој допринос, иако је професорска каријера обојила само део њиховог професионалног живота. Петар је од 1923. до 1925. године био професор Уметничке школе у Београду, да би 1937. године као један од оснивача Уметничке академије у Београду био изабран за професора.¹⁶ Никола је 1948. године постао редовни професор Архитектонског факултета Универзитета у Београду.¹⁷

И поред бројних паралела, кретања у истим уметничким круговима, заједничког излагања и блиских поетика, њихово искуство било је различито. Млађи брат је константно тежио да се уметнички приближи старијем и стиче се утисак да се теже пробијао кроз архитектонску сцену, што је можда била и последица његове бескомпромисне природе.¹⁸

⁷ Марта Вукотић Лазар, „Никола Добровић (12. фебруар 1897 – 11. јануар 1967)“, стр. 34-35.

⁸ *Истио*, стр. 28.

⁹ Архив САНУ, писмо Петра Добровића упућено Николи у Праг (3. 5. 1923).

¹⁰ Марта Вукотић Лазар, „Никола Добровић (12. фебруар 1897 – 11. јануар 1967)“, стр. 28.

¹¹ *Истио*, стр. 54-55.

¹² Марта Вукотић Лазар, „Никола Добровић (12. фебруар 1897 – 11. јануар 1967)“, стр. 54-55; Marija Milinković, *Nikola Dobrović – The Shifting Modes of Critical Practice in Architecture*, стр. 13.

¹³ Марта Вукотић Лазар, „Никола Добровић (12. фебруар 1897 – 11. јануар 1967)“, стр. 63.

¹⁴ Marija Milinković, *Nikola Dobrović – The Shifting Modes of Critical Practice in Architecture*, стр. 106.

¹⁵ *Истио*, стр. 156, 159.

¹⁶ Simona Čuprić, *Petar Dobrović (1890-1942)*, Prosveta, Beograd 2003, стр. 116.

¹⁷ Олга Добровић, *Документација о стваралаштву Пејтра Добровића*, стр. 97.

¹⁸ Ljiljana Blagojević, *Itinerari: Moderna i Mediteran: tragovima arhitekata Nikole Dobrovića i Milana Zlokovića*, стр. 179, 186.

Слика 1. Насловна страна каталога изложбе Петра Добровића, Ристе Стијовића и Николе Добровића, 1930. (Легат Петра Добровића)

Како је Никола написао Олги Добровић у писму поводом смрти брата: „Били смо браћа не само по крви, него и по култури и уметности.“¹⁹

III. ВЕЗА НИКОЛЕ ДОБРОВИЋА СА УМЕТНИЧКИМ ПОРОДИЦАМА У СРБИЈИ

Из извора и великог броја објављених студија о браћи Добровић стиче се утисак да их београдска уметничка сцена није у први мах свесрдно прихватила. Из документације о стваралаштву Петра Добровића сазнајемо да је у Београду примљен хладно, а да су Николу назвали кубистом и „чешким имитатором“.²⁰ Иако делује да браћа Добровић нису били сасвим интегрисани у српску уметничку сцену и да нису неговали пуно присних и пријатељских односа, тај утисак се мења с продубљивањем истраживања њихових живота.²¹ Петар Добровић је имао пријатељски и колегијалан однос са брачним паром уметницима Бетом (1872–1972) и Ристом Вукановићем (1873–1918). Бета Вукановић је око 1910. године израдила једну карикатуру Петра Добровића која сведочи о добром познавању личности уметника.²² Једна од чвршћих веза била је са уметничком породицом Коњовић, која је такође потицала са тери-

¹⁹ Марта Вукотић Лазар, *Архивекџа Никола Добровић: живои, дело и доба коме је припадао*, стр. 141.

²⁰ Олга Добровић, *Документација о стваралаштву Петра Добровића*, стр. 80–81.

²¹ Вера Јовановић, *Ликовни круи Павла Бељанској: околности и осиварења*, Тиски цвет, Нови Сад 2010, стр. 54.

²² Марта Вукотић Лазар, *Архивекџа Никола Добровић: живои, дело и доба коме је припадао*, стр. 27–28.

торије Аустроугарске и неговала је сродан културни модел.²³ Портрет композитора Петра Коњовића (1883–1970) Добровић слика 1931. године.²⁴ Милан Коњовић (1898–1993) и Петар Добровић били су чланови уметничке групе „Облик“.²⁵ За време њиховог боравка у Паризу доста су времена проводили заједно, а 1927. године закупили су кућу у Кању како би заједно проводили време сликајући.²⁶ Са сликарем Иваном Табаковићем (1898–1977), припадником једне од најистакнутијих и најмногобројнијих уметничких породица,²⁷ Добровић и Миленко Шербан (1907–1979) одлазе 1932. године на Фрушку гору да сликају.²⁸ Исте године Добровић такође израђује и портрет Ивана Табаковића.²⁹ Добровићи су били и у пријатељском односу са брачним паром Марком (1902–1984) и Јелицом – Шевом Ристић (1906–1995), једним од водећих фигура београдског надреализма.³⁰ Са Марком Ристићем је Петар Добровић био у редакцији часописа „Данас“, а брачни пар Ристић је такође био међу портретисаним Добровићевим пријатељима.³¹

Ипак, најзначајнији сегмент овог истраживања тиче се односа Николе Добровића са уметничким породицама у Србији и утицајем које је он извршио на њих. После Другог светског рата Никола Добровић се у далеко већој мери интегрисао у српску средину, нарочито београдску, када је у оквиру Урбанистичког института при Министарству грађевина започео ангажовање младих сарадника који су показали интересовање за урбанизам. Међу припадницима стручног подмлатка били су и чланови значајних уметничких породица: Милорад Мацура (1914–1989),³² Оливер Минић (1915–1979),³³ Иво Куртовић (1910–1972)³⁴ и Бранко Петричић (1911–1984).³⁵ У „Групи за Нови Београд“ којом је Добровић руководио, пројек-

²³ Милан Коњовић је био рођак Петра Коњовића. Петров син, Јован Коњовић (1910–1985) је био редитељ.

²⁴ Simona Čurić, *Petar Dobrović (1890–1942)*, стр. 73.

²⁵ Vladimir Rozić, *Oblik: umetnička grupa*, Kancelarija za pridruživanje Srbije i Crne Gore Evropskoj uniji, Beograd 2005, стр. 11.

²⁶ Simona Čurić, *Petar Dobrović (1890–1942)*, стр. 51; Вера Јовановић, *Ликовни круји Павла Бељанској: околности и остварења*, стр. 243.

²⁷ Иван Табаковић је син архитекте Милана Табаковића (1860–1946) и млађи брат Ђорђа Табаковића (1897–1971), такође архитекте. Видети: Владана Путник Прица, Александар Кадијевић, „Табаковићи и породице архитеката у Србији“, стр. 203–206.

²⁸ Simona Čurić, *Petar Dobrović (1890–1942)*, стр. 116.

²⁹ *Истио*, стр. 73.

³⁰ Вера Јовановић, *Ликовни круји Павла Бељанској: околности и остварења*, стр. 245.

³¹ Simona Čurić, *Petar Dobrović (1890–1942)*, стр. 73, 78, 82.

³² Син Милорада Мацуре Димитрије (1944) је такође архитекта. Видети: Маре Јанакова Грујић, *Архитектура Милорада Мацуре (1914–1989)*, Центар ВАМ, ИАУС, Београд 2010, стр. 40.

³³ Оливер Минић је син брачног пара архитеката Јелене Големовић Минић (1890–1973) и Милана Минића (1889–1961). Видети: Александар Кадијевић, Срђан Марковић, *Милан Минић: архитект и сликар*, Музеј у Пријепољу, Пријепоље 2003.

³⁴ Иво Куртовић је отац Нађе Куртовић-Фолић (1947) професора Архитектонског факултета Универзитета у Београду. Видети: Валентина Брдар, *Иво Куртовић*, Завод за заштиту споменика културе града Београда, Београд 2011.

³⁵ Терка Бранка Петричића, Весна Петричић-Томић је такође архитекта, као и њен супруг Милан Томић (1945–2011). Видети: Зоран Маневић (ур.), *Лексикон неимара*, Грађевинска књига, Београд 2008, стр. 316, 365. О Добровићевом раду у Урбанистичком институту: Марта Вукотић Лазар, *Архитектура Никола Добровић: животи, дело и доба коме је припадао*, стр. 157.

тант-сарадник му је био Милорад Мацура.³⁶ Осим идејне скице Новог Београда, Добровић је са Мацуром, Минићем и другим сарадницима 1947. године освојио другу награду на конкурс за зграду Централног комитета Комунистичке партије Југославије.³⁷ Да је Добровић остварио значајан утицај на младе колеге сведоче и Минићеве позитивне критике пројекта за Теразијску терасу из 1955. године и зграде Генералштаба из 1963. године.³⁸ Оливер Минић је у Добровићу видео „вођу и одлучног борца за савремену архитектуру и урбанизам“.³⁹ Бранко Петричић је о Добровићу такође писао изузетно афирмативно.⁴⁰ Милорад Мацура је Добровића доживљавао не само као сарадника, већ и као пријатеља. У свом осврту на Добровићево дело, Мацура је истакао значај његовог педагошког рада и указао на чињеницу да је утицао на стварање нове генерације архитеката.⁴¹ Мацура се касније још једном осврнуо на Добровићеву личност и стваралаштво у часопису „Изградња“ 1984. године.⁴²

Од колега са којима је Никола Добровић радио на Архитектонском факултету, значајно је успоставити паралелу са животом и радом Богдана Несторовића (1901–1975), члана истакнуте породице архитеката.⁴³ Иако између Добровића и Несторовића наизглед не постоје очигледне везе, њихови животни путеви су се у извесној мери преплитали. Обојица су активно учествовали на југословенским архитектонским конкурсима на којима су имали доста успеха. Обојица су учествовали на конкурсима за зграду ПРИЗАД-а 1937. године.⁴⁴ После Другог светског рата, обојица су предавали на Архитектонском факултету и активно се бавили историјом и теоријом архитектуре кроз низ објављених публикација. Обојица су добитници Седмојулске награде за животно дело.⁴⁵ Богдан Несторовић је чак у свом прегледу југословенске архитектуре у оквиру монографије „Архитектура новог века“ уврстио и зграду Државног секретаријата за послове народне одбране (Генералштаб), тиме одајући признање свом колеги.⁴⁶ Осим Несторовића, Ратомир Богојевић (1912–1962), такође члан уметничке породице и Добровићев колега на Архитектонском факултету, поред Добровића учествовао је на ужем конкурсима за зграду Генералштаба.⁴⁷

³⁶ Марта Вукотић Лазар, *Архитектура Никола Добровић: животи, дело и доба коме је припадао*, стр. 160.

³⁷ Marta Vukotić Lazar, *Beogradsko razdoblje arhitekta Nikole Dobrovića (1945–1967)*, ПЛАТΩ, Beograd 2002, стр. 78; Марта Вукотић Лазар, *Архитектура Никола Добровић: животи, дело и доба коме је припадао*, стр. 181, 183.

³⁸ Оливер Минић, „У потрази за ликом Београда“, *Годишњак града Београда*, II (1955), стр. 458; Oliver Minić, „Komentar održan na Televiziji-Beograd 24. 3. 1963.“, *Arhitektura urbanizam*, 59 (1969), стр. 46; Бојан Ковачевић, *Архитектура зграде Генералштаба: монографска студија дела Николе Добровића*, Новинско-информативни центар Војска, Београд 2001, стр. 97.

³⁹ Oliver Minić, „Dobrović – život posvećen arhitekturi“, *Arhitektura urbanizam*, 43 (1967), стр. 36.

⁴⁰ Branko Petričić, „Sećanje na arhitektu Nikolu Dobrovića“, *Arhitektura urbanizam*, 43 (1967), стр. 37.

⁴¹ Milorad Macura, „Ličnost Nikole Dobrovića“, *Arhitektura urbanizam*, 43 (1967), стр. 38.

⁴² Milorad Macura, „Marginalije uz četrdesetogodišnjicu“, *Izgradnja*, 11 (1984), стр. 163–167.

⁴³ Владана Путник Прица, Александар Кадијевић, „Табаковићи и породице архитеката у Србији“, стр. 200.

⁴⁴ Богдановићево решење је и изведено. Видети: Зоран Маневић (ур.), *Лексикон неимара*, стр. 298; Marta Vukotić Lazar, *Beogradsko razdoblje arhitekta Nikole Dobrovića (1945–1967)*, стр. 53–55.

⁴⁵ Добровић 1964, а Несторовић 1971. године. Видети: Зоран Маневић (ур.), *Лексикон неимара*, стр. 100, 296.

⁴⁶ Богдан Несторовић, *Архитектура новог века*, Научна књига, Београд 1964, стр. 319; Бојан Ковачевић, *Архитектура зграде Генералштаба: монографска студија дела Николе Добровића*, стр. 99.

⁴⁷ Ратомир и Надежда Богојевић су брачни пар архитеката, док је млађа сестра Ратомира Милана такође била архитекта. Терка брачног пара Богојевић, Милица Богојевић-Бобић, је такође архитекта, као и њен супруг Ђорђе Бобић. Видети: Бојан Ковачевић, *Архитектура зграде Генералштаба: монографска студија дела Нико-*

Добровићев колега на Факултету је био и Милан Злоковић (1898–1965), такође припадник истакнуте породице архитеката.⁴⁸ Злоковић је Добровићу био доста близак по сензибилитету, заједно су излагали на првој изложби уметничке групе „Облик“, а чињеница да му је он јавио да је победио на конкурс за зграду Генералштаба сведочи о колегијалном, ако не и пријатељском односу двојице архитеката.⁴⁹ Добровићеве колеге били су и Бранислав Којић (1899–1987) и Петар Крстић (1899–1991), обојица припадници архитектонских породица.⁵⁰ Бранислав Којић је 1960. године и писао о Добровићу за потребе Енциклопедије ликовних уметности.⁵¹

Ипак, можда је најзначајнији утицај на уметничке породице у Србији Никола Добровић извршио кроз свој педагошки рад.⁵² Био је декан у време када је Михајло Митровић (1922–2018) дипломирао, а Митровић га је сматрао „најзнаменитијом личношћу модерне југословенске архитектуре“.⁵³ Током година рада на Архитектонском факултету, Добровић је предавао „Историју савремене архитектуре“ академику Милану Лојаници (1939),⁵⁴ архитектима Љиљани (1939–2022) и Драгољубу Бакићу (1939–2023), Владимиру Мацури (1942–2021)⁵⁵ и многим другим истакнутим припадницима уметничких породица. Ипак, занимљиво је сећање Љиљане Бакић да на предавањима из историје савремене архитектуре Добровић није говорио о југословенској сцени, нити је помињао своје савременике.⁵⁶

ле Добровића, стр. 40; Milica Bogojević-Bobić, Đorđe Bobić, Viktorija Kamilić (prir.), *Neistkano predivo: Arhitekta Ratomir Bogojević*, Orion Art, Beograd 2012, стр. 10–11.

⁴⁸ Злоковићев син Ђорђе (1927–2017) је био архитекта, професор на Архитектонском факултету и члан САНУ, док је ћерка Милица Мојовић (1932) такође архитекта, предавала на Машинском факултету у Београду. Син Милице Мојовић, Ђорђе (1964) такође је архитекта. Видети: <https://www.milanzlovakovic.org/o-nama/>

⁴⁹ Бојан Ковачевић, *Архитектура зграде Генералштаба: монографска слиудуја дела Николе Добровића*, стр. 42.

⁵⁰ Бранислав Којић је био супруг архитектке Данице Којић (1899–1975), док је Петар Крстић махом пројектовао заједно са својим млађим братом Бранком (1902–1978). Видети: Снежана Тошева, *Бранислав Којић*, Грађевинска књига, Београд 1998; Марина Ђурђевић, *Архитектура и Пејшар и Бранко Крстић*, Републички завод за заштиту споменика културе, Београд 1996.

⁵¹ Marta Vukotić Lazar, *Beogradsko razdoblje arhitekta Nikole Dobrovića (1945–1967)*, стр. 19.

⁵² Ranko Radović, „Nikola Dobrović ili o povećanju s vremenom“, *Urbanizam Beograda*, 52 (1979), стр. 20.

⁵³ Михајло Митровић је брат архитектке Зоре Митровић Пајкић (1927). Видети: Aleksandar Kadijević, *Mihajlo Mitrović: projekti, graditeljski život, ideje*, Nezavisna izdanja Slobodana Mašića, Muzej nauke i tehnike – Muzej arhitekture, Beograd 1999, стр. 24; Mihajlo Mitrović, *Arhitektura Beograda 1950–2012*, Službeni glasnik, Beograd 2013, стр. 37.

⁵⁴ Милан Лојаница је отац Владимира Лојанице (1969), актуелног декана Архитектонског факултета у Београду. Такође видети: Бојан Ковачевић, „Никола Добровић 2017. године“, *Култура*, 159 (2018), стр. 117.

⁵⁵ Владимир Мацура је био супруг Злате Вуксановић-Мацуре (1971), такође архитектке.

⁵⁶ Ljiljana Bakić, *Anatomija V&B arhitekture*, Lj. i V. Bakić, Beograd 2012, стр. 186, 277.

На крају, може се закључити да је ретко која уметничка породица у Србији и Југославији имала тај степен кохезије, јединства мишљења и делања као што је то био случај са браћом Добровић. Њихово стваралаштво је на одређени начин било тесно повезано; они су били део истог уметничког круга, обојица су били везани за Медитеран, а у једном тренутку су заједно и излагали.⁵⁷ Њихов бескомпромисан уметнички и интелектуални рад позитивно је утицао на круг стваралаца и уметничких породица током међуратног периода. Ипак, стиче се и утисак да је после Другог светског рата Никола Добровић кроз професионални ангажман у институцијама какве су биле Урбанистички институт и Архитектонски факултет кроз менторски и педагошки рад у значајнијој мери утицао на генерације архитеката и формирање и ширење архитектонских и уметничких породица. Речима Милорада Мацуре „његово дело није само оно што је он руком и умом створио него и дело оних које је он покренуо и надахнуо.“⁵⁸

ЛИТЕРАТУРА

- Бакић 2012 – Ljiljana Bakić, *Anatomija V&B arhitekture*, Lj. i B. Bakić, Beograd.
- Благојевић 2015 – Ljiljana Blagojević, *Itinereri: Moderna i Mediteran: tragovima arhitekata Nikole Dobrovića i Milana Zlokovića*, Službeni glasnik, Univerzitet u Beogradu – Arhitektonski fakultet, Beograd.
- Богојевић-Бобић, Бобић, Камилић (прир.) 2012 – Milica Bogojević-Bobić, Đorđe Bobić, Viktorija Kamilić (прир.), *Neistkano predivo: Arhitekta Ratomir Bogojević*, Orion Art, Beograd.
- Брдар 2011 – Валентина Брдар, *Иво Курјовић*, Завод за заштиту споменика културе града Београда, Београд.
- Вукотић Лазар 2002 – Marta Vukotić Lazar, *Beogradsko razdoblje arhitekta Nikole Dobrovića (1945-1967)*, ПЛАТΩ, Beograd.
- Вукотић Лазар 2018 – Марта Вукотић Лазар, *Архитектура Никола Добровић: живој, дело и доба коме је припадао*, Филозофски факултет у Приштини с привременим седиштем у Косовској Митровици, Косовска Митровица.
- Вукотић Лазар, Ковачевић 2022 – Марта Вукотић Лазар, Бојан Ковачевић, *Никола Добровић и одг за сјавама модерних иокреја*, Српска академија наука и уметности, Београд.
- Добровић 1998 – Олга Добровић, *Документација о стваралаштву Пејтра Добровића*, Галерија Матице српске, Нови Сад.
- Ђурђевић 1996 – Марина Ђурђевић, *Архитектура Пејтар и Бранко Крсчић*, Републички завод за заштиту споменика културе, Београд.
- Иванишин, Талер, Благојевић 2015 – Krunoslav Ivanišin, Wolfgang Thaler, Ljiljana Blagojević, *Dobrović in Dubrovnik: A Venture in Modern Architecture*, Jovis, Berlin.

⁵⁷ Ljiljana Blagojević, *Itinereri: Moderna i Mediteran: tragovima arhitekata Nikole Dobrovića i Milana Zlokovića*, стр. 143-144, 175-179, 182; Krunoslav Ivanišin, Wolfgang Thaler, Ljiljana Blagojević, *Dobrović in Dubrovnik: A Venture in Modern Architecture*, Jovis, Berlin 2015; Марта Вукотић Лазар, „Никола Добровић (12. фебруар 1897 – 11. јануар 1967)“, стр. 28.

⁵⁸ Milorad Macura, „Ličnost Nikole Dobrovića“, стр. 38.

- Јанакова Грујић 2010 – Маре Јанакова Грујић, *Архитектура Милорад Мацура (1914–1989)*, Центар ВАМ, ИАУС, Београд.
- Јовановић 2010 – Вера Јовановић, *Ликовни круи Павла Бељанској: околности и остварења*, Тиски цвет, Нови Сад.
- Кадиевић 1999 – Aleksandar Kadijević, *Mihajlo Mitrović: projekti, graditeljski život, ideje*, Nezavisna izdanja Slobodana Mašića, Muzej nauke i tehnike – Muzej arhitekture, Beograd.
- Кадиевић, Марковић 2003 – Александар Кадиевић, Срђан Марковић, *Милан Минић: архитекту и сликар*, Музеј у Пријепољу, Пријепоље.
- Ковачевић 2001 – Бојан Ковачевић, *Архитектура зграде Генералштаба: монографска студија дела Николе Добровића*, Новинско-информативни центар Војска, Београд.
- Ковачевић 2018 – Бојан Ковачевић, „Никола Добровић 2017. године“, *Култура*, 159 (2018), стр. 115–127.
- Несторовић 1964 – Богдан Несторовић, *Архитектура новој века*, Научна књига, Београд.
- Мацура 1967 – Milorad Macura, „Ličnost Nikole Dobrovića“, *Arhitektura urbanizam*, 43 (1967), стр. 38.
- Мацура 1984 – Milorad Macura, „Marginalije uz četrdesetogodišnjicu“, *Izgradnja*, 11 (1984), стр. 163–167.
- Маневић 2008 – Зоран Маневић (ур.), *Лексикон неумара*, Грађевинска књига, Београд.
- Милинковић 2022 – Marija Milinković, *Nikola Dobrović – The Shifting Modes of Critical Practice in Architecture*, The Architecture Observer, University of Belgrade – Faculty of Architecture, Montreal, Amsterdam, Belgrade.
- Минић 1955 – Оливер Минић, „У потрази за ликом Београда“, *Годишњак града Београда*, 2 (1955), стр. 449–460.
- Минић 1967 – Oliver Minić, „Dobrović – život posvećen arhitekturi“, *Arhitektura urbanizam*, 43 (1967), стр. 36.
- Минић 1969 – Oliver Minić, „Komentar održan na Televiziji-Beograd 24. 3. 1963.“, *Arhitektura urbanizam*, 59 (1969), стр. 46.
- Митровић 2013 – Mihajlo Mitrović, *Arhitektura Beograda 1950–2012*, Službeni glasnik, Beograd.
- Петричић 1967 – Branko Petričić, „Sećanje na arhitektu Nikolu Dobrovića“, *Arhitektura urbanizam*, 43 (1967), стр. 37.
- Путник Прица, Кадиевић 2018 – Владана Путник Прица, Александар Кадиевић, „Табакони и породице архитеката у Србији“, у: Владимир Симић, Лидија Мереник и Александар Кадиевић (ур.), *Иван и Ђорђе Табаковић. Градоније српске културе XX века*, Матица српска, Нови Сад 2018, стр. 199–208.
- Радовић 1979 – Ranko Radović, „Nikola Dobrović ili o povećanju s vremenom“, *Urbanizam Beograda*, 52 (1979), стр. 18–30.
- Розић 2005 – Vladimir Rozić, *Oblik: umetnička grupa*, Kancelarija za pridruživanje Srbije i Crne Gore Evropskoj uniji, Beograd.
- Тошева 1998 – Снежана Тошева, *Бранислав Којић*, Грађевинска књига, Београд.
- Чупић 2003 – Simona Čupić, *Petar Dobrović (1890–1942)*, Prosveta, Beograd.

NIKOLA DOBROVIĆ AND THE ARTISTIC FAMILIES IN SERBIA

S u m m a r y

Throughout history artistic families represented a valuable hub for talents, influences and ideas, therefore their position on the artistic scene has often been crucial for its development. This is especially apparent in Serbian art, where artistic families often take an important role. Among the numerous examples of artistic families, brothers Petar and Nikola Dobrović made a significant impact on architecture and painting. Nikola Dobrović is considered to be one of the most eminent architects in Serbia and Yugoslavia. However, his creative sensibility is intertwined with his relationship with his older brother, painter Petar Dobrović, who was also one of the most significant artists in Serbia. The influence of the older brother was crucial for the professional path of Nikola Dobrović. The level of their cohesion represents a rare and specific phenomenon in Serbian and Yugoslav culture. Apart from the fact that they were part of the same artistic circle and even exhibited their works together, certain themes were common for them, such as the Mediterranean. Having that in mind, the artistic family Dobrović will serve in this paper as a case study for exploring the influences between artists tied by family relations within the broader context of artistic families in Serbia. The paper will also shed light on the relationship between Nikola Dobrović and other artistic families to determine the level of their coherence.

Keywords: Nikola Dobrović, Petar Dobrović, artistic families, architecture